

L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa*

per James Amelang

Introducció

«A tota ciutat estat, fins i tot a la més democràtica, en tot règim, àdhuc en el més popular, només rarament més de cinquanta ciutadans governen alhora. Ni a l'antiga Atenes o a Roma, ni a l'actual Venècia o a Lucca, la massa dels ciutadans no han controlat l'estat, malgrat que aquestes ciutats són governades sota el nom de repúbliques.»¹ Aquesta observació lúgubre, feta el 1531 pel patrici de Siena Claudio Tolomei, remarca el tret més significatiu de la història política de les ciutats estat del final de l'edat mitjana i el començament de l'edat moderna: la decadència de la representació popular i el consegüent «triomf de l'oligarquia» en les estructures del poder i l'autoritat de l'urbs. El propòsit d'aquest breu assaig és d'investigar l'abast de la participació de Barcelona en aquest moviment general europeu cap a «l'eliminació quasi completa dels antics elements del procés democràtic en benefici de l'establiment de l'hegemonia política per part de l'*élite* social».² Com veurem, la participació de Barcelona en el moviment esmentat era lluny de ser completa. Malgrat certes semblances amb l'experiència d'altres ciutats europees de l'edat moderna, la història de Barcelona mostra uns contrastos curiosos amb els fets socials i polítics d'altres àrees urbanes. La tasca d'aquest resum consistirà a intentar d'identificar tant les coses comunes com les peculiaritats dels canvis en la societat i la vida política d'aquesta ciutat en relació amb la resta de l'Europa urbana durant el segle XVI i el segle XVII.

El mètode comparatiu utilitzat en aquest assaig pot ser més concentrat mitjançant l'aplicació de dues restriccions fonamentals. De primer, he evitat les comparacions explícites amb les capitals més grans, com ara Londres, París, o Roma, les estructures econòmiques i sobretot polítiques de les quals eren tan

* Aquest assaig resumeix el quart capítol de la meua tesi doctoral, *Honored Citizens and Shameful Poor: Social and Cultural Change in Barcelona 1510-1714* (Universitat de Princeton 1981), a la qual remeto el lector per a unes proves documentals més extenses dels arguments que hi ha aquí. Hom també publicarà una versió lleugerament revisada d'aquest treball en una edició pròxima de «Studi Storici» (Roma). Estic profundament agraït als professors Natalie Davis, John Elliott, Felix Gilbert, Anthony Grafton, Temmma Kaplan, Theodore Rabb i Lawrence Stone per llurs comentaris i judicis crítics.

1. *Delle lettere di M. Claudio Tolomei* (Venècia 1547), folis 144v-145v, esmentat a M. BERENGO, *Nobili e mercanti nella Lucca del cinquecento* (Torí 1965), p. 235. Aquest passatge conté un fort ressò dels *Discorsi* de MACHIAVELLI, I, 16.

2. J. T. EVANS, *Seventeenth-Century Norwich: Politics, Religion and Government, 1620-90* (Oxford 1979), p. 26.

diferents de les de Barcelona que no permeten de parlar de semblances o de contrastos.³ A més, he fixat unes certes limitacions geogràfiques en les àrees que estudio. A desgrat del nombre relativament gran d'excel·lents monografies sobre història urbana de l'Amèrica del Nord i de l'Amèrica del Sud a l'època colonial, allí el predomini d'unes condicions socials i econòmiques força distintes ha desaconsellat tota comparació manifesta amb Barcelona. En canvi, m'he inclinat per cridar l'atenció sobre l'experiència de les ciutats les estructures socials i polítiques de les quals s'assemblen més a les de la capital del Principat. Això inclou —pels motius aclarits més avall— les ciutats estat i les comunes independents que sobreviuen a l'Europa de l'edat moderna, situades majoritàriament dins l'Imperi i a la Itàlia del nord. Sobretot les darreres seran objecte de la màxima consideració en aquest breu assaig d'història comparada.

La concentració creixent de poder a les mans de les petites oligarquies urbanes i l'afebliment consegüent dels ideals comunitaris produït per la disminució de la representació corporativa en el govern local eren trets comuns que marcaven l'evolució social i política de les ciutats europees durant la baixa edat mitjana. Aquest «trionf de l'oligarquia» assolí una fama precoç en allò que esdevindria un model clàssic del desenvolupament urbà al llarg de la darrera de l'edat mitjana i la primeria de l'edat moderna: l'anomenada *serrata* del Gran Consell de Venècia en 1296-97.⁴ En la seva forma típica la *serrata* era composta de dos elements principals. De primer, comportava l'exclusió dels *popolari*, o membres dels gremis artesans i mercantils, de l'accés formal al govern local. A més, la reducció del poder polític a un grupat de ciutadans —sobretot com a conseqüència del desig d'atenuar l'acarnissament entre faccions dins el patriciat— requeri una definició de base més ampla d'aquesta oligarquia. Contra aquest rerafons de major rigidesa en les diferències socials sorgí una «classe del poder»⁵ basada en un model aparentment més simple d'estratificació social —un model que uní directament els nobles i els plebeus a les categories respectives de dirigents i de dirigits. Com veurem, els membres d'aquesta noblesa tant podien formar un grup molt tancat —com en el cas de Venècia— com podien restar clarament oberts a l'absorció de nou vinguts benestants. En tot cas, és essencial de tenir present la connexió orgànica entre aquests processos bessons del canvi des de les formes de govern comunals a unes de més oligàrquiques i l'aparició corresponent d'un patriciat investit del control exclusiu de la vida política de la ciutat.

Tot i que, sens dubte, Barcelona participà en aquest corrent general cap al predomini de l'oligarquia, tanmateix la seva experiència diferí d'una manera significativa de la de les altres metròpolis d'Europa en diversos aspectes crucials. Primerament, l'augment real de la representació corporativa en el govern

3. Hi ha unes remarques interessants de la tipologia de les principals ciutats europees del començament de l'edat moderna a F. BRAUDEL, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (Nova York 1972), vol. 1, ps. 344 i s.; i a M. BERENGO, *La città di Antico Regime*, «Quaderni Storici», 27 (1974), ps. 680-686.

4. F. C. LANE, *The Enlargement of the Great Council of Venice*, a J. J. ROWE (ed.), *Florilegium Historiale* (Toronto 1970), ps. 235-274.

5. E. GRANDI, *Un esempio di arcaismo politico: le conventicole nobiliare a Genova e la riforma del 1528*, «Revista Storica Italiana», 77 (1966), ps. 948-968. Estic agraït a la professora Diane O. Hughes per aquesta referència.

local durant el segle XVII féu de Barcelona un cas gairebé únic entre les ciutats de l'edat moderna. En segon lloc, el caràcter obert de l'oligarquia local, i en especial l'existència d'uns camins que permetien l'absorció regular dels nou vinguts dins l'*élite*, divergien força d'altres determinades estructures polítiques i socials del món urbà. La prevalença notable de les professions liberals en la classe dirigent local constituïa una altra anomalia. Ultra això, i malgrat l'alt grau d'integració dins la noblesa local del patriciat dels ciutadans honorats, l'existència permanent d'aquest grup social específic contrastava força amb el moviment general cap a la creació d'una noblesa urbana genèrica i indiferenciada. Finalment, mentre arreu de la resta d'Europa les ciutats retrocedien davant l'aparició dels grans estats, Barcelona mantingué la seva identitat com a poderosa institució local dins la monarquia hispànica fins al començament del segle XVIII. No cal dir que aquestes diferències eren més de grau que d'índole, i ens esforçarem a subratllar les coses comunes entre el desenvolupament urbà de Barcelona i l'evolució de les altres ciutats europees. No obstant això, la intenció d'aquest treball és la de fer l'esbós dels aspectes específics de la història barcelonina que la feren peculiar als ulls de la gent de l'època. Tal com el noble venecià Gaspare Contarini remarcà el 1543, «una ciutat no és únicament parets i cases, sinó que ha de ser considerada com una reunió i una disposició de la gent que hi viu».⁶ L'objecte d'aquesta investigació és la «reunió» especial i l'ordre social de la Barcelona del principi de l'edat moderna.

La serrata de les ciutats italianes

Ja fa molt de temps que els historiadors han cridat l'atenció sobre l'existència d'un cicle en el desenvolupament econòmic de les ciutats, sorgit a l'època medieval a mesura que aquestes afegiren a llurs funcions originals com a centres de comerç local unes activitats mercantils i industrials més complexes.⁷ Sembla com si els contemporanis d'aquest fenomen s'adonessin de la realitat d'un cicle semblant en l'esfera social, com les comunitats pluralistes de l'alta edat mitjana evolucionaren cap unes formes de govern més oligàrquiques, sobretot després dels reptes populars a l'autoritat de l'*élite* durant el segle XIV i el segle XV.⁸ Les experiències separades de Venècia i de Florència ofereixen dos models diferents de la mateixa tendència general vers un control més gran dels patricis sobre la ciutat estat.

Cap al final del segle XIII el govern de Venècia fou organitzat al voltant de la difusió del poder mitjançant una estructura formada per tres nivells separats.⁹ La base d'aquesta «piràmide» era constituïda per l'*arengo*, o l'assemblea

6. *De Magistratibus et Republica Venetorum...*, ps. 259-326, de Gasparis Contareni *Cardinalis Opera* (París 1571). N'he fet servir el facsímil de GREGG, reeditat el 1968.

7. Vegeu sobretot F. BRAUDEL, *The Mediterranean and...*, *op. cit.*, vol. I, ps. 322 i s.; i R. S. LÓPEZ, *The Crossroads within the Wall*, a O. HANDLIN i J. BURCHARD (eds.), *The Historian and the City* (Cambridge, MA., 1963), ps. 27-43.

8. Vegeu els escriptors citats a N. RUBINSTEIN, *Some Ideas on Municipal Progress and Decline in the Italy of the Communes*, a D. G. GORDON (ed.), *Fritz Saxl, 1890-1948* (Londres 1957), ps. 165-183.

9. El relat següent prové de R. FINLAY, *Politics in Renaissance Venice* (Nou Brunswick 1980); S. BERTELLI, *Il potere oligarchico nello stato-città medievale* (Florència 1978),

general de tots els ciutadans de la localitat, la tasca principal de la qual era la d'aprovar la legislació iniciada pel cos superior del Gran Consell. Els tres-cents membres d'aquest foren dividits en representants elegits i d'*ex officio*, que pres-taven servei juntament amb els membres del tercer i el més important dels cosos legislatius, els quaranta i el senat. Aquesta estructura governamental fou transformada per sempre per la *serrata* o reforma constitucional del 1297, en virtut de la qual el gran consell alhora absorbí les funcions de l'assemblea general i «fou transformat d'una assemblea integrada per uns centenars d'homes en una corporació sobirana i tancada de més d'un miler. Tots els homes més grans de vint-i-cinc anys que pogueren provar que pertanyien a una família que tenia un lloc en el Gran Consell durant els quatre anys anteriors al 1297, hi foren admesos, un cop que assoliren l'aprovació per dotze vots dels quaranta. Al cap d'una generació, la qualitat de membre del Gran Consell era permanent i un requisit previ per tenir el poder... Hom havia canviat el Gran Consell d'una assemblea elegida de membres temporals a una assemblea electoral a la qual es pertanyia per herència. El patriciat esdevingué una casta...»¹⁰

Més endavant, els intents d'engrandir el Consell per mitjà de famílies plebees benestants rarament reeixiren. Contràriament, la *serrata* veneciana forní un model per a l'establiment formal d'un patriciat tancat, hereditari i investit del control exclusiu de la política urbana.¹¹

En canvi, Florència fou una «endarrerida relativa» en aquest procés d'exclusió. A més a més, la reserva del poder a les mans del patriciat florentí fou assolida per uns mitjans força menys dramàtics i formals. Els ideals comunals dels règims dels *popolari* de mitjan i final segle XIV atenyeren llur èxit més gran en l'àmplia representació corporativa establerta durant el tumult dels Ciompi de 1378-82. La reacció aristocràtica que seguí aquest darrer badall del «re-

ps. 93-95; i G. CRACCO, *Patriziato e oligarchia a Venezia nel tre-quattrocento*, a S. BERTELLI i altres autors, *Florence and Venice: Comparisons and Relations* (Florència 1979), vol. I, ps. 71-98. Aquí el meu interès rau en la participació pública formal en el govern local per part de les classes més baixes. L'accés continu dels *popolari* als mitjans informals del poder és discutit, per exemple, per FINLAY, *Politics...*, op. cit., ps. 44-59; R. S. DU PLESSIS, *Urban Stability in the Netherlands Revolution: a Comparative Study of Lille and Douai* (tesi doctoral inèdita, Universitat de Columbia 1974); i B. PULLAN, *Rich and Poor in Renaissance Venice: The Social Institutions of a Catholic State, to 1620* (Cambridge, MA., 1971), primera part.

10. R. FINLAY, *Politics...*, op. cit., ps. 41-42.

11. P. J. JONES, *Communes and Despots: the City-State in late-medieval Italy*, «Transactions of the Royal Historical Society», 5.ª sèrie, 15 (1965), p. 79. La informació següent prové de G. BRUCKER, *Renaissance Florence* (Nova York 1969), ps. 97 i s.; *The Civic World of Early Renaissance Florence* (Princeton 1977); S. BERTELLI, *Il potere...*, op. cit., ps. 106 i s.; M. BECKER, *Some Common Features of Italian Urban Experience c. 1200-1500*, «Medievalia et Humanistica», s.n., 1 (1970), ps. 175-201; J. M. NAJEMY, *Guild Republicanism in Trecento Florence: the Successes and Ultimate Failure of Corporate Politics*, «American Historical Review», 84 (1979), ps. 53-71; D. V. KENT, *The Rise of the Medici: Faction in Florence, 1426-1434* (Oxford 1978); L. MARKS, *The Financial Oligarchy in Florence under Lorenzo*, a E. F. JACOB (ed.), *Italian Renaissance Studies* (Nova York 1960), ps. 123-147; N. RUBINSTEIN, *Politics and Constitution in Florence at the End of the Fifteenth Century*, a *Ibid.*, ps. 148-183; *The Political Regime in Florence after the Tumulto dei Ciompi*, «Journal of Italian History», 2 (1979), ps. 405-419; *Oligarchy and Democracy in Fifteenth-Century Florence*, a S. BERTELLI i altres autors, *Florence and Venice...*, op. cit., vol. I, ps. 99-112.

publicanisme gremial» fomentà un canvi gradual des del corporativisme pluralista cap a un govern més unitari i elitista. El *Reggimento* que durà del tumult dels Ciompi a l'ascens de Cosimo de Mèdici veié la consolidació d'una nova estructura política en què els gremis majors foren exclosos de mica en mica de la participació directa en la política local.¹² Les etapes finals d'aquest procés foren la creació d'un partit dominat per un grapat de famílies patrícies, finalment seguit de l'establiment, al començament del segle XVI, d'una família —els Mèdici— com a dirigent absoluta d'un estat en expansió.¹³

La *serrata* públicament legislada de la noblesa veneciana posà els fonaments de la remarcable estabilitat política de la seva ciutat estat, la qual, a desgrat de les adaptacions institucionals posteriors, aconseguí de mantenir la seva forma republicana de govern fins que fou conquerida per Napoleó el 1797. D'altra banda, a Florència la direcció patrícia, més informal, passà de la base unitària i elitista de govern de la darrereria del segle XIV i el segle XV a una *signoria* aristocràtica que finalment menà a una monarquia absoluta a petita escala. Entre les diverses experiències d'aquestes dues ciutats estat hi ha abundants variacions individuals, i poques urbs optaren per una emulació estreta d'un de tots dos models polítics. Berengo té raó quan diu que al segle XVI les *élites* de les ciutats havien sobreviscut la tempestat de protestes populars de la baixa edat mitjana i que exercien un control ferm de les àrees urbanes arreu d'Europa.¹⁴ Tanmateix, la cronologia precisa i l'articulació institucional de la victòria dels oligarques eren lluny de ser uniformes.

El mateix estudi de Berengo sobre Lucca ajuda a il·lustrar aquest aspecte de la qüestió. Les experiències breus però desagradables d'aquesta ciutat sota la direcció d'un sol home durant el segle XV portaren a la formació d'un *governo largo*, o un règim basat en allò que implicaria una base de representació política bastant àmplia. Tot i l'absència d'un edicte legal públic relatiu a la participació artesana com a Venècia, els mestres dels gremis eren, de fet, exclosos dels graus més alts del consell de la ciutat. Encara que els avalots dels anys 1530 menaren els patrícies locals a reforçar els poders i l'exclusivitat de l'oligarquia, en cap moment no acudiren a una *serrata* oberta segons la norma veneciana. Uns mitjans informals d'exclusió, basats sobretot en la substitució dels magistrals per procediments electorals de cooptació, bastaren per a mantenir el predomini dels nobles a la ciutat.¹⁵

12. Fou en aquest període que els teòrics polítics de Florència començaren a parlar de les semblances entre llur ordre social i el de Venècia. Ho veiem a G. BRUCKER, *The Civic World...*, op. cit., ps. 313 i s. i 445; i a F. GILBERT, *The Venetian Constitution in Florentine Political Thought*, a la seva *History: Choice and Commitment* (Cambridge, MA., 1977), ps. 179-215.

13. S. BERNER, *The Florentine Patriciate in the Transition from Republic to Principato*, «Studies in Medieval and Renaissance History», 9 (1972), ps. 3-15; i E. COCHRANE, *Florence in the Forgotten Centuries, 1527-1800* (Chicago 1973), I.

14. M. BERENGO, *La città...* op. cit., ps. 667 i s.

15. *Ibid.*, ps. 65 i 243-244. Hom parla d'un mitjà similar d'atènyer recursos informals de concentració del poder a les mans de l'élite urbana durant el segle XVI, a M. CATTINI i M. A. ROMANI, *Una capitale e una periferia: la circolazione delle élites urbane a Parma e a finale s. 16-18*, «12.ª Settimana di Studio» (Istituto Internazionale di Storia Economica Francesco Datini, Prato 1980; d'ara endavant: PRATO), ps. 17 i s. Faig servir el terme electoral «cooptació» per indicar la selecció directa per part dels magistrats de llurs successors en el càrrec.

El cas de Gènova també serveix per illuminar les variacions cronològiques i institucionals en el moviment general cap a l'hegemonia de l'*élite* dins l'urbs del començament de l'edat moderna. A Gènova, la creació d'una oligarquia nova i unida ha merescut una gran atenció en un estudi important fet per Edoardo Grandi.¹⁶ Aquest autor escolleix el 1528 com la data crítica per a la transformació del govern genovès mitjançant una redistribució del poder polític pensada per imposar una estabilitat duradora en una minoria dirigent ensorrada per violentes dissensions internes. Gènova sempre havia estat una ciutat proverbial per la feblesa del seu govern central, en bona part atribuïble a la monopolització del poder local per part dels *alberghi*. Aquests eren associacions voluntàries de famílies nobles fundades als segles XIV i XV i aplegades al voltant d'un llinatge principal el nom del qual seria adoptat per tots els seus membres.¹⁷ Els *alberghi* gaudien d'una autonomia política i judicial quasi completa a la ciutat, i, així, estaven exempts del control municipal. Els objectius principals de la reforma del 1528 foren la reducció del nombre d'*alberghi* i llur submissió a la jurisdicció de l'autoritat comunal. A més, la nova llei maldà per desfer les *societates* o confraries aristocràtiques i laiques i per obligar els nobles a fer-se membres no d'aquelles sinó dels *alberghi* reformats. Les conseqüències principals d'aquesta llei foren dobles. Primerament, representà un intent de defensar el principi modern de la sobirania pública i estatal sobre l'anarquia de les faccions privades que era a l'arrel de la inestabilitat política de la Gènova del final de l'edat mitjana. El segon efecte i el més important de la llei fou que, en limitar els càrrecs governamentals als membres dels *alberghi* reconstituïts, exclougué deliberadament els artesans de la participació formal en el govern municipal. L'exclusió del poder polític de les classes més baixes representà una expressió sorprenent de solidaritat de classe entre dels fins llavors rivals *nobili* i *popolari*, o la noblesa antiga i la nova.

Un estudi recent de Giorgio Doria i Rodolfo Savelli il·lustra les dificultats experimentades pels magistrats genovesos encarregats de fer complir el que deien les lleis respecte al fet d'impedir l'accés de les classes més baixes a la noblesa local.¹⁸ Malgrat llur col·laboració momentània el 1528, l'intent de crear una aristocràcia urbana unida fracassà quan la noblesa antiga i la nova s'encararen amb un ressorgiment de llurs disputes. A mitjan 1570 l'amenaça d'una guerra civil declarada només fou conjurada mitjançant el nou acord constitucional conegut com a *Leges novae* del 1576. Aquestes lleis es basaven en un compromís que cercà de defugir les tensions acumulades per mitjà d'un sistema de cooptació menys rígid dins l'*élite*. Cap als anys 1620 l'absorció regular cap a les classes més altes dels plebeus benestants havia assegurat un nou equilibri assentat en la consolidació d'un grup de *cittadini di governo*, que uní l'antiga noblesa i els nous rics mitjançant l'exercici conjunt i exclusiu dels drets polítics.

Altres ciutats fora de la Itàlia del nord presenten més variacions dins aquest corrent general vers la relegació de les classes més baixes a un paper sobretot marginal en la política urbana. Naturalment, uns determinats trets generals ca-

16. E. GRANDI, *Un esempio...*, op. cit.

17. J. HEERS, *Gênes au XVe siècle* (París 1971), ps. 383 i s.

18. G. DORIA i R. SAVELLI, *Cittadini di Governo a Genova: ricchezza e potere tra '500 e '600*, PRATO.

racteritzaren aquest fet al llarg de la majoria de l'Europa del principi de l'edat moderna. Així, per exemple, hom pot derivar l'expansió de l'oligarquia de la pujada del deute municipal durant la darrereria de l'època medieval en ciutats tan diveses com Florència i Gloucester, Gènova i Southampton. Ultra això, la importància del canvi dins un sistema de múltiples òrgans des d'una assemblea general basada en un sufragi ampli de ciutadans mascles i adults, fins a uns consells més petits i exclusius formats principalment per membres de l'*élite* sembla que ha prevalgut àdhuc a les ciutats on la representació col·lectiva ha estat mantinguda. Finalment, és clar que l'amenaça revolucionària encarnada pel descontentament de les classes urbanes més baixes durant el segle XIV i l'inici del segle XV sovint es mostrà com un factor decisiu d'encoratjament de l'*élite* a fer pinya i a abolir o a reduir significativament la participació col·lectiva en el govern municipal. La decisió del patriciat de Nuremberg d'excloure d'una manera permanent els artesans del consell de la ciutat fou una resposta directa a una revolta gremial semblant a d'altres que tingueren lloc els anys 1340 al llarg de la major part d'Europa.¹⁹

No obstant això, l'experiència de moltes ciutats europees es diferencià de la de les comunes del nord d'Itàlia en almenys dos aspectes. En els països com ara Espanya, França i Anglaterra, el triomf de l'oligarquia anà unit estretament amb la volada del poder monàrquic. Així, per exemple, a Anglaterra l'exclusivitat creixent que contenien les cartes d'incorporació de l'època Tudor era producte d'uns «tractats d'aliança entre una corona que volia veure el poder a les mans d'un grup prou petit i ric per a ser-ne responsable i les minories urbanes decidides a perpetuar llur *status* local.»²⁰ A més a més, en algunes ciutats el moviment cap a l'exclusivitat en els nivells més alts del govern municipal esdevingué compatible amb el manteniment de la representació col·lectiva. Així, el compromís atès a Norwich el 1415 assegurà als agremiats locals el dret a votar i a tenir representació en el consell de la ciutat a canvi de la reserva de les magistratures més prestigioses i poderoses als membres de l'*élite*. «La base d'aquest acord —remarca Evans— era que els homes lliures reberen el poder decisiu de votar, però que havien de restringir llur elecció als ciutadans benestants i prominents.»²¹

En suma, a Europa, el canvi social i polític de les ciutats durant la darrereria de l'edat mitjana i la primeria de l'edat moderna mostrà una gamma àmplia de modalitats. La qual cosa pot ser observada en una varietat de formes que va des de la primerenca i rígida *serrata* de Venècia fins a l'exclusió més informal i gradual dels estrats populars típica de la Florència del Renaixement. Relativament poques ciutats seguiren Venècia en la legislació de l'exclusió declarada dels agremiats, i molt menys dels plebeus en general, de tots els cossos de re-

19. P. CLARK i P. SLACK, *English Towns in Transition, 1500-1700* (Oxford 1976), ps. 128-130; M. BECKER, *Some Common Features...*, *op. cit.*, ps. 184 i s.; G. STRAUSS, *Nuremberg in the Sixteenth Century: City Politics and Life Between Middle Ages and Modern Times* (Bloomington 1976²), ps. 49 i s., 85 i s. i 109; i C. R. FRIEDRICH, *Urban Society in an Age of War: Noerdlingen 1580-1720* (Princeton 1979), p. 170.

20. P. CLARK i P. SLACK, *English Towns...*, *op. cit.*, p. 128. Vegeu també J. H. ELLIOTT, *Imperial Spain 1469-1716* (Harmondsworth 1972), ps. 93-96; i R. BRIGGS, *Early Modern France, 1560-1715* (Oxford 1977), ps. 56 i s.

21. J. T. EVANS, *Seventeenth-Century Norwich...*, *op. cit.*, p. 27. Vegeu igualment M. BERENGO, *La città...*, *op. cit.*, p. 672.

presentació del govern local. Les que ho feren —sobretot Nuremberg el 1349 i una colla de comunes italianes del segle XVI— sembla que trigaren molt de temps a fer-ho. La majoria de les ciutats del principi de l'edat moderna més aviat tendiren a imitar l'exemple donat per Florència durant les acaballes del segle XIV i al llarg del segle XV, el qual comportà una minva dràstica en el nombre de mestres dels gremis que participaven en el govern local duta a terme no pas mitjançant una *serrata* pública, sinó més aviat per mitjà d'uns recursos més informals com ara la utilització dels procediments electorals de cooptació.²²

Aquest fou un període en què l'estratificació social sembla com si hagués esdevingut més complexa a causa de l'expansió de l'economia i de la diversitat de fonts de la riquesa urbana, el predomini creixent de les professions liberals i la importància cada cop més gran de l'educació dins la minoria dirigent. Amb tot, en un sentit més ampli les divisions socials de l'època es feien paradoxalment molt més simples, car la societat urbana reduïa gradualment les seves categories a dues divisions fonamentals de nobles i no-nobles. A poc a poc es produí una bisecció de la ciutadania, altament diferenciada, en unes noves classes «alta» i «baixa», a mesura que la ciutat nascuda de l'impuls comunal de l'edat mitjana presència la consolidació d'una nova articulació de solidaritats dins els seus murs. Tot i això, hom no hauria de creure que aquesta separació feta *grosso modo* en classe alta i classe baixa tendí a abolir completament les complexes articulacions internes de la societat urbana del principi de l'edat moderna. El tancament general de la nova *élite* davant la comunitat engrandida no comportà la creació de dos grups socials uniformes i internament indiferenciats. Contràriament, ni la classe dirigent ni la subordinada no eren homogènies. Per exemple, foren precisament les esclertes dins la minoria —entre l'antiga i la nova, la benestant i la no tan benestant, i, per damunt de tot, entre les diferents famílies— allò que esdevingué més important en la determinació del curs de la política florentina durant els anys anteriors a la consolidació definitiva de la *signoria* Medici.²³ En resum, la significació creixent de la distinció general entre classe alta i classe baixa encoratjada per l'augment del recurs a les *serrate* topava amb una xarxa complexa d'identitats i de lleialtats verticals i horitzontals. Les rivalitats i els conflictes dins l'*élite* continuarien ocupant l'escenari principal de la vida urbana, llevat dels breus moments dramàtics en què les classes més baixes maldaren per recuperar llur patrimoni usurpat.

És cert que aquest procés de canvi fou alhora lent i irregular. Tanmateix, si comparem una ciutat italiana del 1400 amb la mateixa àrea tres centúries més tard, en sorgiran diverses diferències clares. La societat estancada i avoïrada retratada per Quazza en la seva breu descripció de la Gènova del segle XVIII mostra una migrada semblança amb l'atmosfera turbulenta i sagnant del Quattrocento, tan vivament evocada per Heers.²⁴ L'època intermèdia havia presenciada

22. C. R. FRIEDRICH, *Urban Society...*, *op. cit.*, ps. 170 i s., fa una relació completa de l'evolució de Noerdingen en aquest aspecte.

23. F. GILBERT, *Machiavelli and Guicciardini: Politics and History in Sixteenth-Century Florence* (Princeton 1965), caps. 1r. i 2n.; F. W. KENT, *Household and Lineage in Renaissance Florence* (Princeton 1977), *passim*.

24. G. QUAZZA, *La crisi dello stato aristocratico cittadino: la Genova dei Magnifici*, a la seva *La decadenza italiana nella storia europea* (Torí 1971), ps. 203-215; J. HEERS, *Génes...*, *op. cit.*, ps. 383 i s.

l'assoliment d'una estabilitat duradora —esquitxada per moments de tensió com els anys 1570 i 1620— basada principalment en l'hegemonia d'una noblesa unida. La jerarquia i la subordinació substituïren les virtuts cíviques dominants del passat, car el paper públic concedit als gremis i a les confraries plebees disminuí a una participació limitada i coreogràficament acurada en les *fêtes* cerimonials de la metròpoli.

Finalment, hom podria argüir que els canvis en la fesomia real de la ciutat han estat testimonis del triomf de la ideologia de l'exclusió i la separació, atès que el reforçament de l'oligarquia trobà una expressió material en l'arquitectura i en el pla mateix de la ciutat. El període modern primerenc veié l'«aristocratització» fervent de l'àrea urbana mitjançant l'apropiació per part de la noblesa de l'espai nominalment públic per als seus fins. Particularment els segles xv i xvi presenciaren l'elaboració d'un seguit de codis de construcció que ampliaren el tractament de preferència als edificis privats sense tenir en compte llur efecte pernicios en els habitatges de les classes més baixes.²⁵ No és sorprenent que per primera vegada el palau privat es convertís en el tret arquitectònic central de la ciutat, car fou transformat en l'aparador del patronatge de l'*élite* pel que feia a la nova estètica clàssica.²⁶ La creació d'àrees residencials reservades a les classes altes trobà un corollari en l'expulsió del comerç i d'altres activitats «plebees» dels barris monumentals i residencials bastits recentment. Alhora que les cases de la classe treballadora i les botigues dels artesans eren tretes d'aquestes àrees exclusivament aristocràtiques, les tendes i les parades comercials, ara vistes amb mals ulls, foren retirades de les principals places públiques i relegades a unes àrees comercials específiques —com ara el desplaçament, a Venècia, de les parades de la plaça de San Marco al Rialto—, o simplement foren apartades a una banda i cobertes amb arcades, com al Portico dei Banchi a Bolonya.²⁷ Potser l'exemple més dramàtic d'aquest fenomen de desplaçament urbà per a satisfer les demandes de l'estètica aristocràtica «renaixentista» fou la Strada Nuova de Gènova, la qual a mitjan segle xvi veié la construcció d'un «nou carrer» —literalment— format únicament de mansions aristocràtiques.²⁸ Hom no podria imaginar un contrast més colpidor entre l'antic esperit cívic de la comuna medieval comercialment activa i el nou *borgo* residencial d'un patriciat rendista. D'aquesta manera, no fou cap coincidència que l'artista predilecte de l'aristocràcia internacional del segle xvii, el mateix Rubens, anés a Gènova, per pintar-hi els retrats dels amos d'aquestes mansions. Més tard, llurs dissenys foren inclosos en un *best seller* profús, publicat a Anvers el 1622 sota el títol d'*I Palazzi di Genova*.

25. Hom parla de la legislació florentina del 1551 a E. COCHRANE (ed.), *The Late Italian Renaissance* (Nova York 1970), p. 46. Pel que fa als codis de construcció de Roma, vegeu P. PARTNER, *Renaissance Rome, 1500-59* (Berkeley 1976), cap. 6. Respecte a Milà, C. M. CIPOLLA, *L'economia milanese alla metà del sec. XV*, a *Storia di Milano* (Milà 1957), vol. 8, p. 359.

26. R. GOLDTHWAITE, *The Building of Renaissance Florence: a Social and Economic History* (Baltimore 1980), *passim*.

27. D. HOWARD, *Jacopo Sansovino: Architecture and Patronage in Renaissance Venice* (New Haven 1975), p. 13, s'ocupa de Venècia. M. MALAGUZZI-VALERI, *L'architettura rinascimentale a Bologna* (Bolonya 1905); i N. MILLER, *Piazza Nettuno, Bologna: a Paean to Pius IV*, «Architettura», 7 (1977), ps. 14-39, parlen de Bolonya.

28. E. POLEGGI, *Strada Nuova: una lottizzazione del '500 a Genova* (Gènova 1968).

El cas de Barcelona: la representació gremial

Els canvis en l'economia, l'estructura social i l'organització política de Barcelona reflectiren d'una manera substancial les tendències involutives que caracteritzaren altres ciutats europees durant el final de l'edat mitjana i el començament de l'edat moderna. Amb tot, l'experiència de Barcelona i d'altres ciutats catalanes presenten diverses anomalies quan és comparada amb l'evolució de les comunes italianes esbossades més amunt. Sobresurt entre aquestes anomalies la presència contínua dels gremis en els consells urbans de Catalunya, que en el cas de Barcelona i de Perpinyà fou seguida d'un increment real de la representació artesana des de mitjan segle XVII.

Evidentment, és veritat que la legislació de Ferran II de 1490-1510 inclinà la balança del poder dins el govern barceloní a favor de l'oligarquia de ciutadans honrats i cavallers consolidada de feia poc.²⁹ Els ciutadans honrats, o rendistes urbans d'origen mercantil i professional recent, havien sorgit durant la darrereria de l'edat mitjana com a membres capdavanters del patriciat local. El ferm control exercit pels ciutadans honrats sobre les cinc conselleries de la ciutat havia dotat aquest grup d'un fort sentit de la pròpia identitat, a desgrat de la manca d'una fórmula jurídica o institucional clara que en definís la qualitat. A les acaballes del segle XIV i durant el segle XV l'oposició a les pràctiques exclusives i a la corrupció de l'oligarquia dels ciutadans prengué la forma d'una aliança entre els petits comerciants i els mestres dels gremis, que el 1453 aconseguí d'emparar-se del control del govern municipal. El contraatac i el triomf consegüent de les classes dirigents urbanes, que seguiren les terriblement destructives guerres civils catalanes del final del segle XV, foren succeïts per un paquet complex de reformes destinades a pacificar la ciutat mitjançant la creació d'un nou *status quo* polític hàbilment inclinat a favor del patriciat. Ferran II el Catòlic ennoblí formalment els ciutadans i establí una matrícula o registre de les famílies patrícies. També permeté, per primera vegada, l'entrada dels cavallers a l'administració de l'urbs al costat dels ciutadans. Finalment, el rei dividí la representació dels artistes i els menestrals —els mestres dels gremis majors i menors, respectivament— en el govern municipal per mitjà de la limitació dels gremis a només un conseller, el cinquè, que cada any era d'un d'aquests dos grups alternativament. En rebaixar el *status* del representant dels comerciants i en fixar la participació dels gremis en un conseller, la corona assegurà que el poder efectiu dins l'administració local tornés als ciutadans i als cavallers, els quals ara controlaven tres dels cinc càrrecs metropolitans. Així, mentre tots dos grups de gremis continuaren gaudint d'una representació plena i igual en el Consell de Cent, i en organismes intermedis com el Trentenari, no hi podia haver dubte que la pèrdua d'un càrrec en el nivell més important del govern municipal comportava una decadència substancial de llur influència en la política de la localitat.

Rarament el descontentament per aquest estat de coses atenyé el grau de protesta pública. Això no obstant, tan aviat com el 1599 hom pot documentar almenys un intent de restablir la posició dels agremiats mitjançant una proposta

29. J. S. AMELANG, *Honored Citizens and Shameful Poor: Social and Cultural Change in Barcelona, 1510-1714* (tesi doctoral inèdita, Universitat de Princeton 1981), cap. 1.

de creació d'un sisè conseller. Si bé, malauradament, els volums de les deliberacions del consell de la ciutat no recullen els debats interns del govern local, una anotació del *dietari* feta l'11 d'agost del 1599 parla de la decisió «de part de tot lo consell de cent» de demanar al rei en parlament que sancionés l'elecció del sisè conseller, «que ni hagués quiscun any conseller artista y menestral, de manera que fossen sis consellers quiscun any».³⁰ El 25 d'agost els consellers anaren a veure el virrei amb aquesta petició, el qual els prometé de fer-la arribar al rei. El 2 de gener del 1602 el Trentenari decidí d'incloure aquesta proposta en un conjunt de reformes sotmès a l'aprovació del govern a canvi d'un préstec permanent de 30.000 lliures per al rei. Durant l'any següent el fracàs de la ciutat a fer pressió sobre aquesta demanda en les negociacions amb el govern de Madrid provocà l'oposició dels agremiats del Trentenari, els quals insistiren que un cop més el consell urbà havia bandejat la petició. La referència final a la mobilització a favor de la sisena conselleria durant aquests anys pot ser trobada en la decisió del consell de confiar novament l'afer als consellers per l'agost de 1603.³¹

És difícil de determinar l'actitud precisa de l'*élite* barcelonina envers l'adopció d'aquesta mesura. El fet que el seu acord públic de fer costat a la petició fos un mer estratagema tàctic que ocultava la seva oposició a aquella és suggerit per la negativa alhora contemporitzadora i declarada que hom reiterés aquesta demanda durant els mesos turbulents que seguiren la revolta del 1640. L'augment d'imposts i de quefers que requerí l'esforç bèl·lic encoratjà els mestres dels gremis menors a revifar el projecte relatiu al sisè conseller pel novembre de 1640. L'argument principal fou que, al capdavant, els menestrals «són los que aportan lo major pes y càrrega de las cosas de la ciutat, com és la guarda y defença de ella ... y al contrari, de las honrras y profits de la casa de la ciutat los ne toca casi ninguna...»³² La resposta de l'*élite* urbana fou la de declarar-se incompetent per a resoldre aquesta reclamació, a causa de la necessitat que hom tenia de l'acord reial en relació amb qualsevol canvi de les institucions locals. Tanmateix, fou atès un compromís segons el qual els consellers existents prometeren de sol·licitar l'autorització de la corona per a fer la reforma en qüestió. No obstant això, aquest intent de tirar endavant la proposta fou frustrat per una mobilització popular durant les eleccions següents de consellers, esdevingudes pel novembre de 1641, quan una multitud enorme i avalotada obligà el virrei francès Argenson a aprovar la reforma. El 30 de desembre de 1641 fou elegit el primer conseller menestral permanent des de la darrerria del segle xv. És prou interessant que, a la fi del setge de 1652 la petició del govern de la ciutat de mantenir el sisè conseller fos aprovada per Felip IV de Castella, la qual cosa assegurarà una representació menestral estable fins al 1714.³³

30. *Manual de novells ardots, vulgarment apellat dietari de l'antic consell barceloní* (Barcelona 1892-1979), vol. 7, ps. 231 i s.; A(rxíu) H(istòric) M(unicipal de) B(aronelona)/Consell de Cent, *Deliberacions*, vol. 108, foli 269v, greuge núm. 20 (1599).

31. *Dietari, op. cit.*, vol. 8, ps. 21 i s.

32. *Dietari de la generalitat*, esmentat a B. DE RUBÍ (ed.), *Les Corts Generals de Pau Claris* (Barcelona 1976), p. 227. Aquest episodi és relatat detalladament per J. M. TORRAS i RIBÉ, *Els mecanismes del poder en el municipi català del segle XVIII* (tesi doctoral [en premsa], Universitat de Barcelona 1980, de la qual trec la informació en qüestió).

33. A(rxíu de la) C(rona d') A(ragó), Barcelona/Consell d'Aragó, lligall 216.

La llarga agitació, finalment reeixida en el seu propòsit d'assolir aquesta conselleria artesana, serveix per illuminar una de les divergències més significatives entre l'experiència de Barcelona i la de la majoria de les altres ciutats europees durant el principi de l'època moderna. La tendència no solament de mantenir sinó d'augmentar la representació artesana en el govern de la ciutat contrastava força amb els esdeveniments de la resta de la Península Ibèrica i de l'Europa Occidental.³⁴ Les altres ciutats importants de la corona catalano-aragonesa havien exclòs del govern municipal els artesans i els mestres dels gremis durant les acaballes de l'edat mitjana. A València, d'acord amb la reforma reial del 1321, només els ciutadans ennoblits i la classe mitjana podien fer de jurats o d'alts magistrats, mentre que el petit nombre de comerciants que feien de consellers a Saragossa foren exclosos del govern el 1561.³⁵ A Castella, els artesans també eren mal considerats, car les oligarquies urbanes pactaren amb el govern reial per reservar els càrrecs dels consells locals a la casta hereditària dels regidors, la majoria dels quals eren nobles.³⁶

En definitiva, l'increment de la representació gremial barcelonina tingué poc ressò a la resta de la península, car les ciutats catalanes continuaren mantenint un esperit col·lectiu que recordava més les urbs de l'Imperi que les comunes italianes de la primuma de l'edat moderna.³⁷ Ultra això, únicament un grup de ciutats europees d'aquell temps presenciaren una expansió semblant de la influència artesana en llurs règims. Els escassos exemples d'aquesta tendència es trobaren limitats a les reformes efímeres portades a terme en els moments de daltabaix revolucionari, com ara el breu episodi del *Brode Raad* a Anvers i en altres metròpolis flamenques durant els anys 1570 i 1580, i la reorganització del consell municipal de Bordeus al llarg de l'*Ormée* de 1651-53.³⁸ Naturalment,

34. J. M. TORRAS i RIBÉ, *Els mecanismes...*, op. cit., ps. 259 i s., subratlla la tendència de la majoria de les ciutats catalanes a mantenir alguna forma de representació col·lectiva en el govern local. D'acord amb l'advocat Andreu BOSCH, el 1622 la influència dels artesans en el consell de Perpinyà augmentà realment (vegeu-ne el *Summari index o epitome dels... títols de honor de Catalunya...*, Perpinyà 1628), p. 440, en relació amb l'admissió dels artistes com a consòls quints. Unes quantes de les ciutats més petites del regne valencià també mantingueren la representació de les classes baixes. D'aquí la interessant configuració municipal de Castelló de la Plana, amb els seus quatre magistrats dividits entre un ciutadà honorat, un artista i dos «nobles i/o camperols!» James CASEY fa notar que, en general, València s'oposà molt més a les classes populars que Catalunya (*The Kingdom of Valencia in the Seventeenth Century*, Cambridge 1979), p. 176. Hi ha traducció catalana sota el títol *El regne de València al s. XVII* (Barcelona 1981).

35. H. LAPEYRE, *L'Organisation municipale de la ville de Valence (Espagne) aux XVIe et XVIIe siècles, a Villes de l'Europe méditerranéenne et de l'Europe occidentale du Moyen Âge au 19e siècle* (Niça 1969), ps. 128-129; i M. I. FALCÓN PÉREZ, *Organización municipal de Zaragoza en el siglo XV* (Saragossa 1978), p. 271. Aquesta era un exemple particularment revelador de serrata que establia formalment el que fins aleshores havia estat una pràctica informal.

36. J. M. TORRAS i RIBÉ, *Els mecanismes...*, op. cit., ps. 214-219; i B. GONZALES ALONSO, *Sociedad urbana y gobierno municipal en Castilla, 1450-1600* (PRATO, passim).

37. Quant a la representació continuada dels artesans a Alemanya, cf. M. WALKER, *German Home Towns: Community, Estate, and General Estate, 1648-1871* (Ithaca 1971), part I, esp. caps. 2-3; G. L. SOLIDAY, *A Community in Conflict: Frankfurt Society in the 17th and Early 18th Centuries* (Hannover, N.H., 1974), passim; i M. BERENGO, *La città...*, op. cit., ps. 666 i s.

38. H. SOLY, *The 'Betrayal' of the 16th-century Bourgeoisie: A Myth? Some Considerations of the Behavior Patterns of the Merchants of Antwerp in the 16th Century*, «Acta

hom hauria d'evitar l'exageració de la significació d'aquest fet particular. L'oligarquia dels ciutadans i de la classe mitjana en cap moment no renuncià al control dels recursos polítics a favor dels representants dels gremis, els quals, a més a més, difícilment podien encarnar la immensa majoria dels membres de les classes més baixes. Ultra això, els gremis eren supervisats molt estretament pels consellers, i aquests sempre estaven prestos a exercir llurs amplis poders jurisdiccionalmentals per frustrar qualsevol iniciativa per part dels artesans. Amb tot, és evident que la defensa tenaç que feren els gremis locals de llur dret a prendre part en la direcció urbana reflectia una estructura social molt diferent de la que prevalia en altres ciutats hispàniques. El control de l'oligarquia sobre Barcelona generalment fou ferm, però lluny de ser absolut. Per a emprar els termes de Brucker, a l'inici de l'edat moderna el govern municipal de la capital del Principat es caracteritzava per un «elitisme incomplet», que permeté un ampli espai a la participació pública dels artesans, expulsats dels consells urbans a tota la resta d'Europa. Aquesta configuració quasi única del poder metropolità contribuí a alimentar la difusió de la ideologia de la unitat social expressada per gairebé tots els escriptors de l'època que glossaren la forma de govern de Barcelona. Sens dubte, aquest mite alhora esdevingué un dels factors principals que expliquen la remarcable estabilitat social i política d'aquesta ciutat al començament de l'època moderna.³⁹

L'oligarquia «oberta»

Un altre tret notable de la vida social i política de la Barcelona d'aquell temps era el tarannà relativament obert de la seva oligarquia. Les reformes fetes per Ferran II al final del segle xv, alhora que definien amb una precisió considerable els requisits per a pertànyer a l'*élite* local, no tancaren les vies d'accés a la classe dirigent com ho feren la *serrata* de Venècia o la legislació de Nuremberg. Contràriament, la inclusió automàtica dins les esferes més privilegiades del consell de la ciutat dels professionals educats assegurà l'existència contínua d'un mecanisme institucional sòlid d'entrada a l'*élite* urbana. La cosa començà el 1455, quan els gaudints, o els doctors en lleis i en medicina, foren inclosos en les llistes de candidats per a la primera, la segona i la tercera conselleries. Així, hom permeté als membres de les professions liberals de prendre part en els càrrecs prestigiosos i lucratius sense tenir en compte si aquells pertanyien o no al grup dels ciutadans honorats. A més, el 1498 la substitució de la insaculació, o del procediment basat en la loteria, pel recurs primerenc de la cooptació per a l'elecció dels consellers denotà que aquest era prou reeixit pel que fa a evitar les disputes entre les faccions que martiritzaren la ciutat durant les acaballes del període medieval.⁴⁰ Aquestes reformes institucionals ajuda-

Historiae Neerlandicae», 8 (1975), p. 45n; R. S. DU PLESSIS, *Urban Stability...*, op. cit.; i S. A. WESTRICH, *The Ormée of Bordeaux: A Revolution During the Fronde* (Baltimore 1972), cap. 4.

39. F. DE GILABERT, *Discurso del origen y obligación de las casas comunes... dirigido al braço de Cataluña...* (Lleida 1616), *passim*.

40. Hi ha una discussió detallada sobre els gaudints a J. S. AMELANG, *Honored Citi-*

ren també a assegurar una mobilitat constant en l'ingrés a la minoria dirigent, la qual cosa impedí el desenvolupament d'una casta hereditària d'oligarques locals semblant a la dels regidors de les ciutats castelles del principi de l'època moderna.⁴¹

L'existència a Barcelona d'unes vies fixes d'accés al patriciat urbà, mitjançant la inclusió dels gaudints en els càrrecs dels ciutadans i dels cavallers en el consell metropolità sembla que fou una característica relativament infreqüent en la política urbana del començament de l'edat moderna.⁴² No obstant això, el tarannà obert de la classe governant local no era tan rar, car una colla de ciutats d'aquell temps també podien presumir d'un nivell bastant alt de mobilitat dins i entre llurs *élites* dirigents. Per exemple, Noerdlingen tenia un consell municipal relativament obert per als qui gaudien d'un cert grau de benestar —una gran diferència del «patriciat tancat i distant» d'altres ciutats alemanyes, com Nuremberg o Hamburg.⁴³ Tanmateix, hem d'evitar les generalitzacions sobre aquest període pres com un tot, car uns estudis recents de la vida urbana del principi de l'època moderna justament fan èmfasi dels canvis de ritme en les normes de la mobilitat social al llarg dels segles XVI i XVII. Mentre que algunes ciutats com Amsterdam sembla que mantingueren un accés prou liberal a llurs *élites* durant la major part d'aquest període, fins i tot les oligarquies tan conegudes per llur exclusivitat com la de Venècia a vegades es veien obligades a permetre un cert grau de laxitud per admetre nou vinguts.⁴⁴ D'aquí que les crisis fiscals de l'estat venecià a mitjan segle XVII portessin a una «agregació» d'un centenar de famílies al gran consell. D'altres ciutats italianes presenciaren una relaxació similar en les severes condicions de llurs *serrate* a la darrerria del segle XVI i durant el segle XVII. L'«atenuació de l'oligarquia» dins el *governo stretto* de Lucca com a conseqüència de la rebel·lió dels Poggi dels anys 1530 compregué l'admissió d'un cert nombre de noves famílies a la classe governant de l'urbs. D'aquí que la proposta subsegüent de Gherardo Burlamacchi de legislar una *serrata* «com la dels veneciàns» fos refusada enèrgicament pels seus compatriotes, que preferiren l'absorció selectiva dels aspirants a l'*élite* reconstituïda.⁴⁵

zens..., *op. cit.*, ps. 93 i s. J. M. TORRAS i RIBÉ, *Els mecanismes...*, *op. cit.*, ps. 288 i s., parla de l'extensió dels procediments de loteria a d'altres ciutats catalanes d'aquella època.

41. F. TOMÁS Y VALIENTE, *Las ventas de oficios de regidores y la formación de oligarquias urbanas en Castilla en los siglos XVII y XVIII*, «Historia, Instituciones, Documentos» (Sevilla), 2 (1975), ps. 525-547; bé que B. GONZALES ALONSO, *Sociedad urbana...*, *op. cit.*, ps. 19 i s., addueix que a la llarga la venda d'oficis facilità l'encimbellament dels plebeus benestants.

42. Una excepció possible a aquesta generalització pot haver estat el cas de Gdansk, tal com és descrit per E. CIESLAK, *Le changement du groupe dirigeant à Gdansk aux XVIIe-XVIIIe siècles: des patriciens aux savants* (PRATO, *passim*). No obstant això, en aquest estudi sembla que no hi ha cap indicació que els posseïdors de títols universitaris alts tinguessin garantida automàticament la representació en el consell urbà, com a Barcelona.

43. C. R. FRIEDRICH, *Urban Society...*, *op. cit.*, ps. 179 i 196-197.

44. Per exemple, en parlen P. BURKE, *Venice and Amsterdam: a Study of Seventeenth-Century Elites* (Londres 1974), ps. 23 i s.; i A. D. DYER, *The City of Worcester in the Sixteenth Century* (Leicester 1973), p. 226.

45. M. BERENGO, *Nobili e mercanti...*, *op. cit.*, ps. 244-245. La canviat cronologia d'entrada a l'*élite* també és remarcada per DORIA i SAVELLI en llur estudi de la Gènova dels segles XVI i XVII. La clara «oligarquització» d'aquesta ciutat durant el període modern pri-

El paper dels advocats

El fet que la principal via d'accés a la minoria dirigent de la Barcelona del temps que estudiem fos pel camí dels gaudints, representa un tercer tret especial de la vida política d'aquesta ciutat durant l'època en qüestió: l'augment remarkable en el nombre de professionals liberals dins els membres de la noblesa local i de l'administració. Només un grapat d'advocats i de metges feren de consellers des de l'establiment d'aquest sistema a mitjan segle XIII fins al començament del segle XVI. Això no obstant, al principi dels anys 1550 la proporció tant d'advocats com de metges entre els consellers urbans s'incrementà constantment fins a atènyer una magnitud del 35-45 per cent del 1610 al 1680. Les darreres dècades del règim de consellers es caracteritzaren per un creixement addicional de la quantitat de professionals liberals que pertanyien al govern municipal, la qual arribà a unes proporcions rècord del 50-60 per cent durant els anys 1690 i la primera dècada i mitja del segle XVIII.⁴⁶

La gran expansió en el nombre d'advocats i de metges que feien de consellers a Barcelona contrastava força amb l'experiència d'altres determinades ciutats europees. Per exemple, a Nuremberg, hom prohibí legalment als juristes de participar en la direcció urbana.⁴⁷ En altres metròpolis, els patricis, com ara el genovès Andrea Spinola, desfogaren llur aversió pels advocats a causa de la hipocresia d'aquests i del fet que «amb llurs ardits fan que la llei digui allò que mai no ha dit».⁴⁸ Tanmateix, en una munió de ciutats d'aquell temps l'exercici de les professions liberals era vist com el «camí més elevat de la mobilitat social». En poblacions tan diverses com Gènova, Trento i Noerdlingen, els juristes formaven una proporció significativa de l'*élite*.⁴⁹ Però l'única ciutat també europea on els advocats sembla que assoliren el mateix grau d'influència política i d'importància pública que llurs col·legues de Barcelona fou Gdansk, on cap al final del segle XVII els *gelehrte*, o els qui posseïen títols universitaris importants, havien substituït els grans comerciants en el control dels dos consells principals de l'urbs.⁵⁰

merenc no constituïm en cap aspecte un tancament total de la classe dirigent local. Això fou il·lustrat d'una manera especial per l'admissió de nou vinguts després de la crisi de 1575-76 i la de mitjan decenni del 1620 (vegeu *Cittadini di Governo...*, op. cit., p. 68). La relaxació cap al final del segle XVII de la *chiusura* de les *élites* de Parma i de Finale és advertida per M. CATTINI i M. A. ROMANI, *Una capitale...*, op. cit., p. 20. Vegeu també el tractament de la «decadència de l'oligarquia» de la Norwich del segle XVII fet per J. T. EVANS, *Seventeenth-Century Norwich...*, op. cit., cap. 2.

46. J. S. AMELANG, *Honored Citizens...*, op. cit., ps. 93 i s.

47. G. STRAUSS, *Nuremberg...*, op. cit., ps. 58 i 66 i s.

48. Citat a G. DORIA i R. SAVELLI, *Cittadini di Governo...*, op. cit., ps. 57-58.

49. *Ibid.*, ps. 51 i s.; G. BORELLI, *Il problema del patriziato urbano in Italia nell'età moderna*, «Economia e Storia», 25 (1978), p. 125; i C. R. FRIEDRICH, *Urban Society...*, op. cit., ps. 36 i 142. Probablement, l'experiència de Lucca fou típica de la majoria de les ciutats europees. Allí, el 1392 els advocats i els metges foren exclosos de l'Anzianato, però hom permeté que esdevinguessin membres del Consiglio Generale. Segons Berengo, la influència política i el *status* social dels membres de les professions liberals augmentaren força durant el transcurs del segle XVI (M. BERENGO, *Nobili e mercanti...*, op. cit., ps. 53 i 240).

50. E. CIESLAK, *Le changement...*, op. cit., sobretot les taules de la p. 9.

La continuïtat dels «ciutadans»

La definició jurídica precisa dels ciutadans honorats com a membres capdavanters del patriciat de Barcelona esdevingué decisiva per al manteniment de llur identitat com una classe dirigent de notable cohesió.⁵¹ La unitat relativa de l'oligarquia urbana s'evidencià alhora en el desenvolupament polític i social de la ciutat. Tot i les pressions derivades de les greus tensions dels anys 1640 i del període de la Guerra de Successió, l'*élite* barcelonina palesà que era immune a les disputes internes entre les faccions agrupades entorn de les alternatives polítiques, que caracteritzaren les ciutats tan proverbials per llur estabilitat com Venècia.⁵² A més a més, hom continuà integrant els nou vinguts en la noblesa local amb relativa facilitat, mentre que els procediments de loteria típics del procés d'insaculació servien per a frustrar la volada de faccions autopertuades dins la minoria que governava activament la metròpolis.

Amb tot, i a desgrat de la integració dels ciutadans honorats en el món de la noblesa ciutadana, Barcelona en cap aspecte no seguí el corrent d'altres determinades poblacions europees vers la creació d'una aristocràcia urbana homogènia i indiferenciada. Al llarg de la primeria de l'edat moderna els ciutadans honorats continuaren esdevenint els membres capdavanters d'un patriciat ben definit, amb una identitat jurídica específica i un *status* social que li permeteren de resistir les pressions perquè es fusionés en una categoria única i genèrica de noblesa, com la que prevalia en algunes ciutats, per exemple a Gènova o a Nàpols.⁵³ La tradicional articulació interna més forta de la jerarquia de l'aristocràcia arreu de la corona catalano-aragonesa, i el pes més gran dels sectors urbans dins aquesta noblesa, contribuïren a mantenir la força constant d'aquesta classe específicament ciutadana. No fou fins després dels decrets de Nova Planeta, que produïren la reorganització borbònica de l'administració (1707-16), que els consellers barcelonins —ara dits regidors i pensats d'acord amb l'esquema castellà— es fusionaren amb l'aristocràcia *sensu lato*. El control sobre els òrgans de govern municipal abolits el 1714 havia proporcionat als ciutadans honorats un paper públic específic. La desaparició d'aquells comportà la fi d'aquests com a força significativa en la política local.

Conclusió: l'anomalia del poder municipal

La identitat colectiva contínua de l'oligarquia ciutadana sobretot s'alçava damunt la característica anòmala final de la vida política de la Barcelona del període modern primerenc: el manteniment del control per part de l'*élite* d'una

51. J. S. AMELANG, *Honored Citizens...*, *op. cit.*, ps. 41-42 i 71-75.

52. Pel que fa a la lluita durant els anys 1570 i 1580 dels «vecchi» contra els «giovani», vegeu M. J. C. LOWRY, *The Reform of the Council of Ten, 1582-83: An Unsettled Problem?*, «Studi Veneziani», 13 (1971), ps. 275-310. Respecte a les greus divisions dins la noblesa genovesa reformada, que portaren a una crisi semblant els anys 1570, en parlen G. DORIA i R. SAVELLI, *Cittadini di Governo...*, *op. cit.*, ps. 28-29 i 34.

53. R. VILLARI, *La rivolta antispagnola a Napoli: le origini 1585-1647* (Bari 1976), p. 112, parla d'una «*evoluzione dalla "democrazia comunale" verso ordinamenti più o meno rigidamente aristocratici, che aveva come presupposto l'assimilazione tra nobiltà maggiore e gruppi di borghesia nobilitata più recentemente*».

sèrie d'institucions singularment poderoses. Aquest tret contrastava agudament amb el dramàtic desgast en poder polític i en influència que experimentaren les ciutats per tot Europa al començament del segle xv. Els canvis revolucionaris tant en la tecnologia com en la magnitud del poder bèl·lic es combinaren amb la recrudescència dels conflictes internacionals entre els estats nació, cada cop més poderosos, per a enfonsar els recursos polítics i militars de les ciutats estat.⁵⁴ L'una darrera l'altra les repúbliques italianes independents foren absorbides per l'expansió territorial de llurs veïns més grans. D'una manera semblant, els privilegis i els drets polítics de les municipalitats dels estats moderns foren desgastats per les pressions del govern central, o completament esclafats quan les ciutats s'oposaren a aquestes ingerències reials en llur autonomia.⁵⁵

Aquest context de decadència aguda del poder i l'autonomia municipals encara fa el cas de Barcelona més remarcable. L'observació expressada durant els anys 1630 que «Catalunya era Barcelona, i en aquesta ciutat no governava la generalitat sinó el Consell de Cent»,⁵⁶ assenyala el camí en què el govern urbà restà apartat entre els nombrosos actors que intervingueren en la complicada escena de la política local. El repartiment de papers en l'escenari de la vida política catalana abastava una àmplia varietat de persones i d'institucions, que incloïa el govern reial, la generalitat, els diversos ordes religiosos i corporacions, la jerarquia eclesialística i els tres estaments del parlament. No obstant això, hi ha pocs dubtes que fins al final de l'època que estudiem habitualment el paper capdavanter fou representat pels magistrats i els consells de Barcelona, l'habilitat contínua dels quals per influir, si no de dirigir, sempre el decurs dels fets locals rarament fou posada en dubte. La descripció que Botero féu de Barcelona com que «apar més república franca que ciutat vassalla» resumia la idea que en tenien moltes persones d'aquell temps, per a les quals «la certa mena de llibertat» d'aquesta població esdevenia cada cop més estranya en una època de centralització monàrquica.⁵⁷

Malgrat tot, fou precisament la relació especial de la ciutat amb els seus reis allò que fonamentava l'establiment d'aquests poders i llur supervivència subsegüent durant el principi de l'edat moderna. Els nombrosos relats contemporanis dels privilegis i els drets polítics de Barcelona, com ara els que trobem en *Títols d'honor* (1628), d'Andreu Bosch, o en *Civilis doctrina* (1644), de Joan

54. Hom parla del destí polític de la ciutat estat de l'inici de l'edat moderna a F. BRAUDEL, *The Mediterranean and...*, op. cit., vol. I, ps. 338 i s. Quant a l'impacte de la «revolució militar» en l'autonomia municipal, vegeu J. R. HALE, *The Early Development of the Bastion: an Italian Chronology c. 1450-c. 1534*, a J. R. HALE i altres autors, *Europe in the Late Middle Ages* (Evanston 1965), ps. 466-494; i J. HOOK, *Fortifications and the End of the Sienese State*, «History», 62 (1977), ps. 372-387.

55. Per al cas de la Península Ibèrica, vegeu J. A. MARAVALL, *Las Comunidades de Castilla: una primera revolució moderna* (Madrid 1970); i els útils resums de M. BERENGO, *La ciutat...*, op. cit., ps. 662-665, i de J. M. TORRAS i RIBÉ, *Els mecanismes...* op. cit., ps. 214-219. La pèrdua per part de València del control dels càrrecs municipals en benefici de la monarquia és detallada per J. CASEY, *The Kingdom of Valencia...*, op. cit., ps. 155 i s.

56. Citat a J. REGLÀ, *Historia de Catalunya* (Madrid 1974), p. 109.

57. Totes dues citacions són de Botero, tal com són esmentades a E. GILBERT BRUNQUER, *Relació sumària de... la ciutat de Barcelona...*, edició a càrrec de F. Maspons i Labrós (Barcelona 1871), p. 32; i J. REBULLOSA, *Descripció de todas las provincias...* (Girona 1748), p. 11. Aquesta obra és una traducció lliure de l'estudi de BOTERO, *Relazione universale*.

Pau Xammar, atribueix els orígens del patrimoni polític únic d'aquesta municipalitat al favor demostrat fermament per la corona a l'inici del segle XIII. El suport reial a la ciutat —evidenciat en la colla de poders, exempcions i jurisdiccions especials concedits al govern urbà i especialment als seus consellers— era fonamentat, per damunt de tot, en un intent conscient de fer de Barcelona un contrapès de l'aristocràcia rural en el control de la generalitat. Al seu torn, l'urbs cobrava aquest paper, sobretot a causa de l'afebliment de l'autoritat monàrquica per les absències freqüents del rei durant el segle XIV i, encara més, el segle XV.⁵⁸ Aquesta política de constant suport reial a la direcció de la ciutat explica llargament la defensa feta per Ferran II de l'autonomia barcelonina que seguí el seu enèrgic programa de reformes de 1490-1510. Aquesta actitud d'abs-tenció en els afers de la metròpoli fou exemplificada el 1516 per la renúncia voluntària de la corona al control sobre els escrutinis dels càrrecs municipals. També ajuda a explicar la benevolència notable amb què Barcelona fou tractada pel govern reial després dels fets de 1640-52.

Naturalment, el control de la ciutat pel que feia a la política local i a les institucions era lluny de ser complet. Les cròniques d'aquella època són plenes de referències a les disputes entre el govern urbà i l'audiència, o el consell reial, sobre la «ingerència» de la monarquia en els estatuts i l'activitat dels gremis, l'empresonament dels deutors i la jurisdicció pròpia del Consolat de Mar.⁵⁹ Ultra això, l'extensió de la senyoria de Barcelona pel seu *hinterland* immediat —en molts aspectes semblant al control territorial que exercien les ciutats estat del nord d'Itàlia sobre el *contado* que les voltava— fou reduïda d'una manera considerable per l'absorció d'aquestes baronies per part de la corona després del setge del 1652.⁶⁰ Tot i això, si hom en fa balanç, no hi ha gaires dubtes de l'èxit del manteniment i de la defensa dels privilegis municipals i de l'autonomia de la capital del Principat al llarg del principi de l'època moderna.

És instructiu de comparar l'experiència de Barcelona amb la d'una de les poques ciutats italianes que també conservaren llur independència durant els segles XVI i XVII. El fascinant estudi de Berengo de la Lucca d'aquell temps il·lumina la manera en què l'absència de disputes faccionals en el període de *governo pacifico* contribuï a descoratjar la ingerència de les potències pròximes.⁶¹

58. Vegeu la interessant remarca feta el 1338 pels consellers al rei Pere III, citada a E. GILBERT BRUNIQUER, *Relació sumària...*, op. cit., p. 57. L'absència reial com un factor de l'autonomia municipal davant l'aristocràcia rural també és mencionada per R. C. HOFFMANN, *Towards a city-state in eastern Europe: control of local government in the late medieval duchy of Wroclaw*, «Societas», 5 (1975), ps. 173-199, esp. p. 197.

59. Pel que fa a les disputes relatives als gremis, el control exclusiu dels quals era una prerrogativa guardada zelosament pels consellers, vegeu el *Dietari*, vol. 6, ps. 488, 494 i 502 (1594); vol. 8, p. 382 (1608); i vol. 11, ps. 383 i s. (1635). Vegeu també J. P. XAMMAR, *Civilis Doctrina de Antiquitate... Civitatis Barcinonae* (Barcelona 1644), cap. 14; i les *Constitutions y altres drets de Catalunya...* (Barcelona 1704), ps. 205 i s. Quant als deutors, J. P. XAMMAR, *Civilis...*, op. cit., cap. 16; i les *Constitutions...*, op. cit., p. 286. Respecte a les jurisdiccions del Consolat, vegeu A. DE CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (Barcelona, edició a càrrec d'E. Giralt i C. Batlle, 1963), vol. II, ps. 636 i s.; i el catàleg de les peticions civils a l'audiència, a A.C.A.

60. Hi ha una relació breu d'aquestes possessions a J. P. XAMMAR, *Civilis...*, op. cit., p. 70.

61. M. BERENGO, *Nobili e mercanti...*, op. cit., p. 22.

D'una manera semblant, les característiques especials de Barcelona, resumides abans en aquest treball —la representació col·lectiva contínua en el govern local, l'existència d'una oligarquia relativament oberta amb unes vies formals d'accés mitjançant els estudis universitaris i la persistència d'una classe específica de «noblesa ciutadana»—, ajudaren a estimular-ne la sòlida estabilitat política i social, la qual, sens dubte, fou un factor important del manteniment de la independència i la influència política de la ciutat. La presència dels consellers artesans, la renovació constant de les altes esferes de l'*élite* governant, l'existència contínua d'un estrat baix únic dins la noblesa urbana, la supervivència d'instruments de govern local que exercien un poder considerable alhora en l'àmbit metropolità i en l'estatal, tots aquests factors es reforçaren d'una manera constant i mútua durant les dues centúries transcorregudes des de les reformes del 1510 fins a la conquesta de Barcelona pels Borbó el 1714. El desmantellament d'aquesta configuració urbana única per mitjà dels decrets de Nova Planta (1716) menà al col·lapse de tot l'intricat equilibri social i polític barceloní. Finalment, la *serrata* dels gremis fou decretada pels servidors de la nova dinastia, i no pas pels ciutadans honrats, que s'afegiren als artesans en la retirada de l'escenari del poder local.